

faltni cesti, Asfaltno dvorišče): cesta mu pomeni simbol smrti in povezave človeka s svetom. Asfalt, emblem človeka civilizacije, zbudí miselno inspiracijo o predcivilizacijskem človeku. Posameznik modernega sveta ne priznava več metafizike, ker je ujet v sistem mehanizmov, konkretnih pojavov, s tem pa izgublja osebnostne, enkratne, individualne značilnosti. Oničeva refleksija izvira iz zunanje opazovalne perspektive neudeleženca modernega življenjskega procesa: »In vse to živi in prihaja,/odhaja in je in beži/ko radijska bučna oddaja, / v tišini pokojne noči, / in odziv, ki nenehno prihaja / od gibanja vzvodov stvari.« (str. 33) V Smislu življenja postavlja Oničeva poezija projekt antropocentričnega sveta: človekovo življenje bodi delovanje v blagor človeštva.

Tretja opaznejša miselna sestavina *Osvitov* je zavest o človekovi osamljenosti v svetu. Izhodiščno spoznanje priznava subjektivno vztrajanje v bivanju (Pot, Tujec), v uporú zoper atomski vek (Vprašanja), v uporú zoper neznosen socialni položaj ljudi (Gluha naselja revnih), v uporú zoper razvrednoten človekov položaj v svetu (V infernu), v uporú zoper preračunljivo ljubezen (Na vsakdanji cesti), v uporú zoper razkol sveta. V nasprotju z različnimi upornimi položaji lirskega subjekta v svetu je v *Osvitih* aktualizirana ideja o eksistenčni zavezanosti lastni zemlji (Zemlja moja) in lastnemu delu (Tihožitje).

Četrta Oničeva zbirka, *Osviti*, je izšla enainpetdeset let po prvi zbirki, *Darovanje* (1923). Iz ekspresionistične vizionarnosti s spremljajočo svobodno verzno obliko se preostale tri zbirke metrično, kitično ustalijo v stalne pesemske oblike, med katerimi zavzema sonet vidno mesto. *Osviti* pomenijo logično nadaljevanje pesniškega izraza zlasti zbirki *Luči na obali* in *Iz vrtov ljubezni*. Meditativnost *Osvitov* pomeni subjektivno priznavanje človekovega položaja v svetu: mejni bivanjski po-

ložaji, kriza bivanja v svetu razvrednotenega humanističnega etosa, na katerega lirski subjekt ne pristaja, pomenijo vedno novo inspiracijo za kljubovanje, vztrajanje. Perspektiva opazovanja sveta, skrčena največkrat v en sam prostor, razširja vizijo sinhrono in diahrono: karakteristike sveta so planetarne sheme, v katerih posameznik ne more biti prisoten kot spreminjevalen, odločujoč subjekt, ker je njegova moč nezatna in nepomembna. Od tu se odpira vizija preteklo-sedanje-prihodnje vizije sveta kot odsev določene skušnje subjektive zavesti. *Osviti* dajejo miselno težo te skušnje, ki se je prvič dotaknila sveta v *Darovanju* pred pol stoletja in dosegla svoj zenit v pričujoči zbirki. Sam naslov *Osviti* lahko razumemo kot neke vrste videenje sveta v vsej njegovi pojavnosti, osvetljevanje sveta v njegovi biti in bistvu. Zato prevladujoča meditativnost zbirke ne dopušča idejno-programskih, tendenčnih aktualizacij, še manj ateoloških iger. Funkcija pesniške besede je določevanje subjektivega odnosa do sveta in ostaja v mejah refleksivne lirike. Pesniška beseda korespondira s svetom realno bivajočih predmetov in pojavov kot instrument posameznikovega miselnega, domišljiskega življenja, s tem pa se vsaj deloma približuje že angažirani literaturi. Meditacija nastaja ob konkretni stvarnosti, kar pomeni, da ne gre za čisto kontemplacijo, marveč aktivno določanje razmerja med fiktivnim subjektivim jazom in določujočim ga svetom.

TOMAŽ ŠALAMUN, SOKOL

Šalamunova že sedma samostojna pesniška zbirka*, Sokol, če ne upošte-

(Tomaž Šalamun-Sokol, MK Ljubljana 1974, zbirka Nova slovenska knjiga, opremil Tugo Šušnik, oblikoval in tehnično uredil Borut Kovše, str. 84)

vamo avtorjevega sodelovanja v antologijah 57 pesmi od Murna do Hanžka in Katalog 2, pa zbirke v nemščini Ein Stengel Petrselie im Smoking (1972) in zbirke v angleščini Turbines (1973), izpričuje nenavadno ustvarjalnost, ki po letu 1966, ko je še v samozaložbi izdal Poker, vedno bolj izoblikuje samostojno individualnost, izrazitost, razločevanje sočasne pesniške produkcije.

Šalamunovo zbirko Sokol uvaja Pismo Maruški v Cambridge. Prozni prigodniški opis, neprobemsko izrabljanje nemetaforičnih besed in besednih zvez, daje bralcu slutiti, da začetek zbirke Sokol izvira iz avtorjeve ustvarjalne tradicije. V nadaljevanju zbirke se pripovednost, sporočilnost spremeni v sintaktično igro besednih pomenov in načinov oblikovanja sintagm, vendar bi ob svobodnih, pomensko nelogičnih besednih zvezah opazili vrsto posameznih deklarativnih izrekov, misli, tez, ki poetiko ludizma zanikajo, dajejo besedam možnost pomenjanja, sporočanja, izoblikovanja bralčeve predstave o smiselni kompaktnosti besednega sporočila npr.: Prvi lišaj je položil na zemljo Got, / drugi norost. (8), Oko ne počiva na objektu, ampak na notranjem življenju. (24), Pošteni zlogi so nesmrtno življenje (32) ...

Nekaj tekstov v zbirki Sokol predstavlja neke vrste parodijo molitvenega rituala: Gospod, polij svoje krdelo / z vrelo paro. / Pojej meso, naredi šotor / in zlate franže. Naredi, da bo vlak drvel, / da bo presekal zlate franže. / Naredi glas okrogel ... (10), vendar njena intencija ni religiozna transcendenca, ampak nagovarjanje samega sebe kot sebi lastno transcendenco.

V prvem delu zbirke prevladujejo posamezne gradnje sintagm, prepletanje naključnih scen, kjer se srečujejo pomensko nelogične besede v pravilni sintaktični zgradbi s prvoosebim, subjektivnim izrekanjem akcije ali lastnega odnosa do sveta: Jaz sem beli menih padca sveta. / Barbari pijejo kri z moje

njive. (16) Jaz sem najvišji arhitekt kozmosa. (19) Šalamunova gradnja posameznih vrstic je osvobojena logičnih vzročno-posledičnih zvez, tako da avtorjeva poetika pristaja na svobodno modeliranje in kombiniranje pomenskih in sintaktičnih lastnosti besed, kar ni v okviru lastne poetike nikakršna novost.

Dva teksta v Sokolu nosita naslov zbirke: Kdo je ta sokol! Kdo je ta sokol! / Raztrgaj, ki je zate pisano. Noč in dan / je v kajži. V kajži se solzi kot kak pleksiglas. Sem jaz ta sokol! Sem jaz / ta sokol! ... (46) Iz ludistične poetike Tomaž Šalamun v posameznih tekstih (ti nosijo tudi naslov) eksistencialno opredeljuje lirski subjekt. Simbol sokola spominja na Župančičev simbol kondorja albatrosa. Šalamunov sokol dobiva dimenzije vesoljnega opazovalca sveta, kjerkoli na planetu, v absolutni svobodi. Avtor uporablja simbol sokola za potrditev absolutne svobode in moči, tu je njegov pesniški izraz ponovno deklarativen.

Drugi, vidnejši deklarativni pomen daje avtor Sokola besedi v istoimenskem tekstu: Beseda je edini temelj sveta. / Jaz sem njen služabnik in gospodar. / In čeprav duh pošilja atome, da / vohajo, tipajo, čutijo, smo zares / v polju, kjer smo z bogovi enaki. / Jezik se ne dotika ničesar, kar / bi bilo novo. Ni poslednje sodbe, / ni višjega. Vnebovzetje je / v koncentričnem, kjer je vse, kar / vidimo, več kot zrno / peska. Zazrtost stvari se zdi bližja, / a to ni kriterij. Ponavljam: stvari / niso kriterij. Kriterij je v nas / samih kot dokončna razpustitev. / Smrt je samo napaka v imenovanju / tistih, ki jim je bila zakrita luč (59).

Tekst, ki sem ga zaradi razvidnosti in pomenskosti navedel v celoti, daje miselno jedro zbirke Sokol. Avtorjev odnos do lastnega izraznega instrumenta je avtorefleksiven: vzpostavlja razmerje avtor-jezik (beseda) v medsebojnem vplivnem razmerju.

Avtor je beseda, beseda je avtor. Še več: v območju besednega ustvarjanja smo »z bogovi enaki«. Šalamunovo pojmovanje jezika aktualizira besedo v njenih različnih funkcijah, med katerimi je mimetična funkcija samo ena. S tem da se jezik ne dotika ničesar, kar bi bilo novo, vzpostavlja avtor realiteto besedo v njeni grafematski pojavnosti, s tem pa zanika besedo-pojem v mimetični-posnemovalni-poimenovalni funkciji. Beseda je sama sebi iminentna in ne pomeni nikakršne transcendence, zato kot pravi avtor Besede »stvari niso kriterij. Kriterij je v nas samih kot dokončna razpustitev.« To pa ponovno aktualizira ludistično poetiko, izrabo besed v nemimetični funkciji, le da je način te aktualizacije deklarativen in avtorefleksiven.

Posebni del Šalamunove zbirke Sokol je »cikel« tridesetih štirivrstičnih »kitic«. Medkitična členjenost je neobvezna, kot je svobodna, montažna tehnika kombiniranja besed in besednih zvez v pomensko nelogične in nesmiselne stavke in enopomenskih sodb. Tehnika modeliranja je v Sokolu že znana, le da dobiva tu obrise cikla, v smiselno in logično celoto povezanih delov, kar pa je v Šalamunovem primeru zgolj iluzija. Drugi podoben »cikel« je v Sokolu zadnjih 25 strani. Simulirana poezija v trivrstične kitice (129) spremenjenih, razvrščenih povedi učinkuje vizualno, čeprav bi bil glede na pomensko strukturo možen njihov čisto navaden, prozni zapis.

Pisanje
poezije je
najbolj
resno
dejanje na
svetu.
Tako kot
v ljubezni
se vse
izkaže.
Besede drhtijo,
če so
prave ... (61)

Enopomenska deklarativnost in opisnost prehajata v posameznih povedih v teznost, idejnost; zagovor absolutne svobode: npr. Ko ni spora med besedo / in resnico, / smo v točki ravnovesja (77).

Šalamunova zbirka nadaljuje že s Pokrom začrtano poetiko, vendar bi ob popolni neobvezni igri besednih pomenov in sintaktičnih zvez zlahka opazili tudi popolnoma nasprotni pol: popolno zavezanost besednemu pomenu, njeni pomenski, idejni, tezni, sporočilni vrednosti, aktualizaciji reflektirane zavesti o mediju sporočanja, vzpostavljanju modela avtor-beseda (sporočilo)-konsument. Šalamunova poetika je izrazito ambivalentna. Ludizem sam avtorju ne zadošča, ker pomeni samo predartikuliran govor, jezik v svoji fatični funkciji. Višja ali vsaj druga stopnja jezika v Sokolu je izraba deklarativne funkcije jezika, tako da bi brez večjega truda odkrili vrsto avtorjevih sodb o svetu, ki dobivajo status določevalca razmerja avtor-beseda. Ambivalentnost je posledica avtorjeve refleksivne zavesti in rezultat nihanja med absolutno eksistenčno svobodo in zavezanostjo besedi kot instrumentu izrekanja te svobode. Ambivalenca se potemtakem dogaja zaradi zavezanosti dokazovanja svobode mediju tega rekanja. To pa je problem slehernega sporočila. Zato pri Šalamunu niti ne bi presenetilo, če bi se v nadaljnjem ustvarjanju še okreplil deklarativni, mediativni pol v svoji lastni poetiki.

DIMITRIJ RUPEL, BRANJE

Ruplova knjiga knjižnih ocen in poročil prinaša ponatise sprotnega, t. i. dnevnega kritičnega opravila, spremljanja sočasne slovenske knjižne produkcije med leti 1968 in 1971. Poročila

(Dimitrij Rupel, Branje. Založba Obzorja Maribor 1973, opremil Matjaž Vidic, zbirka Razpotja 25, str. 185)